

privy copy

Український літопис

№ 5-6

1947

Ів. Марченко.

Республіка — — МОНАРХІЯ

Цьому столітті наше старше покоління було свідком краху монархічних устроїв у ряді держав. З великих країн монархіями лишилися тільки Англія та Японія.

Політично короткозорі люди готові вбачати в цьому цілковитий крах монархічної ідеї й остаточний перехід людства до республікансько-демократичного державного устрою. В їхній найвищій уяві справа виглядає так, ніби то людство дотепер весь час жило при монархічному державному устрої, а тепер, у ході загальнолюдського поступу, переходить до більш досконалої форми правління, до більш поступового устрою республікансько-демократичного. Оскільки цей перехід, як думають такі люди, є впливом загальнолюдського поступу, то тим самим він є безповоротним і проти нього можуть заперечувати тільки відсталі особи з глибоко реакційною психологією.

Люди й групи людей, що міркують так, виявляють своє незнання дотеперішньої кількатисячолітньої історії людства. Вірніше кажучи, вони не зміють вдумливо поставитись до того, що говорить нам історія людства. З давніх давніх у різних народів на різних ступенях культурно-політичного розвитку переважно був монархічний державний устрій, але уже й у дуже давні часи зустрічаємо ми також і республіканські устрої. /приміром у Греції й у Риму/. В ході розвитку суспільно-політичних взаємовідносин бувало, що в тих чи інших країнах монархічний державний устрій переходив у республіканський, що на той час і в тих умовах виявлявся поступовішим; навпаки, багато разів республіканський лад переходив до монархічного устрою, що знову таки в умовах певного часу виявлявся поступовішою державною формою.

Історія говорить нам, що на протязі тисячоліть переважною формою державного устрою була монархія, — республіканський же устрій бував тільки спорадичним, недовготривалим явищем. Є країни, де монархічна форма правління тривала тисячу й більше років. Найяскравішим прикладом в цьому є Японія, в якій монархічний устрій /і все при тій самій династії/ триває вже 2.600 років. В ринках монархічного державного устрою в Японії в минулому столітті відбувся великий культурно-політичний і економічний підйом країни. Монархічний устрій в Японії пережив і велику державно-національну катастрофу 1945 року.

З другого боку історія не знає випадків, щоб у великих державах республіканський устрій тривав такій довгий час. Так у найстарішій з сучасних республік — у США — республіканський устрій встановлено менш ніж 200 років перед цим.

В різні часи, на різних стадіях загальнолюдського суспільного розвитку монархічний державний лад набрав різних структурних форм і мав різну соціально-політичну базу. Та чи інша структура державного монархічного устрою відповідала звичайно суспільно-політичному ладу народу в певний час — монархічна форма правління найкраще оприяла стабілізації цього ладу, погодженню суперечностей між різними групами населення, зміцненню й здоровому росту, й розвитку держави.

В країнах з монархічним державним устроєм не раз бувало, що той чи інший монарх, чи вся правляча династія виявляли свою нездатність до керування державою й не оприядли її росту й розвитку. Це викликало недоволення народу й нерас приводило до усунення монарха чи до усунення правлячої династії; до влади покликався інший представник династії чи керівництво державою передавалось іншій династії, — але загальний монархічний державний устрій лишався непорушним.

Справа виглядала інакше, коли, в ході розвитку історичного процесу, відбувалися кардинальні зміни в суспільно-політичних відносинах. І в таких випадках найбільш далекозорі й мудрі династії й провідні верстви, що гуртувалися навколо них, уміли відчувати вимоги часу й провадили відповідні зміни державно-політичної побудови. В державній структурі своєчасно провадилися істотні зміни відповідно до змін суспільних взаємовідносин. Це відбувалося без великих заворушень, не революційним, а еволюційним шляхом і монархічний державний устрій лишався непорушним. Прикладів цьому ми находимо дуже багато, вивчаючи історію різних монархій.

Але в інших випадках справа не проходила так мирно й безболісно. Ті суспільні верстви, що стояли раніше біля керма держави, часто не усвідомлювали суті розвитку історичного процесу й не поступалися без боротьби перед новими силами, що виходили на арену політичного життя. Відбувалася тривала, запекла боротьба, що закінчувалася перемогою сил нового роду, попередні правлячі верстви усувалися від влади. Разом з ними усувався й монархічний державний устрій, що оформлював попередній державний лад і був із ним органічно пов'язаний. В країні устанавлювався республіканський лад, країна звичайно вступала в непокійний період змагання й боротьби різних соціальних груп, різних політичних партій, різних державно-політичних світоглядів. Народне життя як розбуркана морська стихія, зазнавало ненастанних змін, втрачало свою стабільність; люди весь час жили у стані неспокою і це щодалі, то більше викликало нехиті і невдоволення серед широких народніх мас. Нарід починав знову прагнути до сталих форм життя, до сталих форм державного устрою, до сталої державної влади.

Історія вчить нас, що звичайно це знову приводило до зосередження верховної влади в одних руках, але часто це спочатку виливалося в формі персональної доживотної диктатури, якоїсь більш чи менш визначної індивідуальності. Така диктатура вносила на певний протяг часу виразну стабілізацію державної влади й нормалізувала внутрідержавні взаємовідносини. Тому то широкі народні маси спочатку ставилися прихильно до такої диктатури, але ця форма державної влади за своєю суттю є глибоко нездоровою; тому первісне прихильне ставлення змінювалось розчаруванням, а потім ширилось загальне невдоволення й звичайно в досить короткім часі такий режим диктатури зазнавав краху.

Повновладний диктатор не почував кровної відповідальності перед народом, перед своїм родом, перед своїм опадкомцем і наступником і тому часто підпадав спокусі звеличити на століття свою особу, наважувався на доконання надмірно-великих плянів зовнішньої експансії, наражав тим самим свій нарід на великі лиха й часто ставав причиною великої національно-державної катастрофи.

У справах внутрішньої політики для повновладного доживотного диктатора не ходило про встановлення стабільних, на десятиліття розрахованих дружньо-довірочних взаємовідносин між народом і державною владою. Часто він різко обмежував горожанські свободи, заводив поліцейний режим, що неминуче викликало загальне

невдоволення, порушувало горожанський спокій і тому часто, навіть і незалежно від зовнішньо-політичних подій, приводило до краху диктатури й до великих розрухів.

Отже нарід, невдоволений не-сталістю, не-спокоєм, безладдям і внутрішнім розбратом республіканського ладу, зневірений і в режимі персональної диктатури, схилився знову до найздоровішої форми державного устрою — до спадкової монархії. При диктичній монархії зосередження верховної державної влади в одній особі сприяло нормалізації й втихомиренню громадських взаємовідносин. Крім того спадковість, а значить і преемственність державної влади сприяла стабілізації державних форм на тривалий час, на десятиліття й на століття.

За такою приблизною схемою відбувався перехід від монархії до республіки, до одноособової диктатури й потім знову до монархії у Римі й у Англії за часів Кромвеля.

Знову відроджена монархія аж ніяк не мусить нести з собою тільки реставрацію державних форм монархії, що була перед тим, то-ї монархії, що недавно виявила хиби своєї побудови й зазнала краху. Історія розвитку людства має свої суворі закони, яких не можна порушувати. Невільно повертати колесо історії назад. Відновлена монархія мусить мати й нову суть, мусить відповідати новим суспільно-громадським взаємовідносинам, мусить бути їх відзеркаленням і гармонійним завершенням, — тільки в такому разі вона виступатиме як поступовий чинник, буде міцною, буде справді народньою. У Франції після першої республіки, після диктатури Наполеона, відновлення монархії відбулося під знаком цілковитої реставрації форм колишньої збанкрутованої монархії. Ця реставрована монархія дуже скоро прийшла до краху й тим самим на довший час підірвала популярність монархічної ідеї в народніх масах.

ж ж ж

З такої точки зору треба розглядати й ту ситуацію, щодо форм державної влади, яка створилась зараз у всьому світі й зокрема в Європі. Ще півтора століття тому в усіх європейських державах панував монархічний устрій. Ці європейські монархії оконсолідувалися ще за декілька століть перед тим і в той час цілком відповідали суспільно-господарчій структурі народнього життя. Вони спирались на великих земельних власників, що тоді були головними організаторами господарчого процесу, були основними продуцентами матеріальних цінностей, несли на собі оборону держави, складаючи кістяк армії, й були нарешті найбільш культурною верствою суспільства.

З того часу суспільна структура народів зазнала істотних змін. Розвинулась й широко розвернулась промисловість, що повело до розквічення селянства й до створення міцних класів робітників і селян. Ступнево вони ставали основними продуцентами матеріальних цінностей. Оскільки після введення загальної військової повинності армії стали всенародніми, то селяни й робітники виявились і основними оборонцями країни; з них же в останні часи виділялась і вища культурна верства народу.

Монархічний устрій європейських держав, за якого, за давньої традицією, правлячою верствою були великі землевласники, тепер уже не відповідав новій структурі суспільства. Між старим поміщицько-монархічним устроєм і новими громадськими силами зав'язалася запекла боротьба. Нові політично-громадські течії, борючись проти старого укладу, виступали й проти монархічного устрою, що його очолював, і домагались встановлення республікансько-демократичного ладу.

Ця боротьба завершилася перемогою нових сил і привела до краху монархій майже в усіх головних європейських державах. Не в кінці XVIII століття похитнулася французька монархія і у Франції 80 років тому був установлений республіканський лад, що тривав досі. Уже в XX столітті зазнали краху російська, німецька, єспанська, турецька і ряд інших монархій. В цих країнах був заведений республіканський устрій.

Але дуже скоро виявилось, що республікансько-демократичний устрій не виправдав тих надій, що на нього покладалися, виказав себе не придатним до консолідації всіх здорових сил народнього організму, привів до розбрату, до розрухів, до панування деструктивних розбіжних сил і до паралічу державної влади. Отже дуже скоро в багатьох державах прийшло до краху республікансько-демократичного устрою і до встановлення режиму диктатури, до тоталітарних державних систем. До диктатури прийшло в Росії, Німеччині, Італії, Єспанії, Польщі, Португалії, Туреччині і у ряді Південно-Американських держав.

Після анархії і безвладдя республіканського ладу широкі народні маси спочатку прихильно зустріли ці тоталітарні режими. Але ці режими дуже скоро виявили всі властиві їм негативні риси, призвели у внутрішній політиці до встановлення поліцейських режимів і до нищення всіх прав і вольностей громадян. У зовнішній політиці вони виявили тенденції до безмежної експансії і штовхнули свої народи і усе людство в хапливу війну, що принесла загибель мільйонам людей, нечуване досі руйнування народнього господарства і витворів людської культури і страшенне зuboження майже всіх народів. Війна закінчилася поразкою частини тоталітарних держав і відновленням у них республікансько-демократичного державного устрою. Досвід двох післявоєнних років переконливо показує нам, що ця формальна перемога республіканських принципів аж ніяк не свідчить про їхню перемогу по суті. Не кажучи вже про те, що в Росії і її васальних державах збереглися тоталітарний устрій і не подяє жодних ознак свого послаблення чи еволюції, але й у старих республіках, а також у тих, де республікансько-демократичний устрій відновлено після війни, зовсім не помітно, щоб цей лад тримався міцно і щоб він зміцнювався. Країни з республіканським устроєм зовсім час не знають горожанського спокою - їхній політичний обрій весь час затягнуте грізними хмарами. Не-настанні страйки робітників не дозволяють налагодити зруйновану війною промисловість. Весь час поєтавляють політичні кризи і зміни урядів, що надзвичайно послаблює авторитет державної влади. Про Францію, Бельгію і Італію можна сказати, що вони перебувають у стані постійної політичної кризи, при чому у Франції відповідальні державні діячі вже виразно кажуть, що ця політична криза переходить у кризу республіканського устрою. В стані постійних бурхливих кривавих заворушень перебувають республіки Південної Америки.

Краще тримаються США, але й у їхньому житті виразно помітні деструктивні тенденції, активізуються сили роз'єднання, що сіють розбрат і смуту. . В теперішній відповідальній і трудній час розгортаються страйки, що охоплюють сотні тисяч робітників життєво-важливих галузей промисловості; в час надзвичайно напружених міжнародних взаємовідносин визначні діячі виступають, як у своїй країні так і закордоном, з гострою критикою політики цього уряду, що дуже шкодить загально-державним інтересам. Уряд поки що поборює ці руйнівні тенденції і лишається паном становища, вживаючи енергійних заходів, одходячи при цьому і од певних засад демократії. Але і виникнення таких загрозливих явищ, так само як і відхід уряду від принципів демократії, свідчать про те, що і в США - в цитаделі республікансько-демократичного устрою

- назриває й насувається політична державна криза.

Після іншого виглядає справа у країнах, де зберігся монархічний устрій. В часописах нічого не пишуть про події в політичному житті Голландії чи Данії, Швеції, Норвегії - ми довідуємось лише про народження дочки у голландської кронпринцеси, про трагічну загибель сина шведського кронпринца, про смерть датського короля, - ця відсутність повідомлень про внутрішньо-політичне життя красномовно свідчить про горожанський спокій у цих країнах, про те, що вони, об'єднані біля свого монарха, мирно й дружньо наполегливо працюють, заговучи реми, заподіяні війною, і спокійно налагоджуючи народне господарство й культурний побут. Мужній і стійкий 70 мільйонний японський народ після великої національно-державної катастрофи, після поразки-капітуляції 1945 року, отиснений на своїх островах, з гідною подиву витримкою й дисциплінованістю, об'єднавшись навколо свого імператора, енергійно працює, намагаючись, хоч і на мізерній базі, створити для себе можливі кращі умови життя. Монархічна Англія провадить у атмосфері горожанського спокою кардинальну перебудову свого соціального укладу і вводить важливі й сміливі зміни в структурі своєї світової імперії.

Все це приводить нас до висновку, що народи всього світу стоять зараз на порозі - вони одходять од тих догматів, у яких ще роки перед цим свято вірили передові люди всіх країн, які на 30, 20 років тому і навіть до останнього часу люди намагалися обстоювати й які зараз виявляють своє цілковите банкрутство. В болях і муках народжується нова віра. З пошлу віків відроджується стара й знову на сьогоднішній день нова, поступова й навіть революційна ідея монархії, ідея національної єдності поступу й розвитку, що персоніфікується в особі дідичного монарха. Він, усіма понований, що стоїтиме понад партіями, понад тими чи іншими соціальними верствами - він об'єднуватиме біля себе всіх кращих представників народу, він один нестиме верховну відповідальність за свою діяльність перед своїм родом, перед народом, перед усім людством і перед історією.

Розвиток подій у Греції, де, після бурхливої горожанської війни, величезна більшість народу висловила за монархію, розвиток в Іспанії, де після республіканського устрою, після 10 років панування тоталітарного режиму громадська думка виразно схиляється до монархії, - це є факти, що в значній мірі стверджують правдивість нашої думки.

Монархії, що мають знову постати, не будуть і не можуть бути тільки реставрацією тих монархій, що були панівними до останніх часів, що опирались на великих землевласників, - тих монархій, що остаточно збанкрутували й назавжди зішли з кону історії. Нові монархії мусять відповідати сучасній суспільно-політичній структурі народів, мусять бути її гармонійним завершенням. Носіями ідеї цієї нової монархії будуть не старі, в більшій своїй частині аккомпромітовані династії, а нові династії, що будуть виділені провідними верствами народу.

Процес творення нових монархій триватиме не тижні й не місяці, а забере чимало часу. Творча активність народів у особі їхніх кращих представників має виробити основні засади нового монархічного укладу, мусять виголосити те нове віще пророче слово, на яке так хадібно чекає сучасна змучена людкість, що вже оходить кров'ю й майже втрачає надію на світле майбутнє...

Серед нашого українського суспільства ніколи не бракувало, як не бракує й зараз, людей і політично-громадських угруповань, що не здатні відчутти категоричні історичні вимоги часу, що слухняно ідуть за модними течіями сьогодення, чи навіть вчорашнього дня, і можуть діяти тільки за старими, заляузсними шпартгалками. В 1917 році перед лицем могутнього творчого, національного підйому вони дбали тільки про здійснення соціальних вимог їхніх старих, запозичених у росіян програмів. В кінці 1918 року, вступаючи в збройну боротьбу з Московщиною, вони намагалися перевищити більшовиків у соціально-політичній демагогії. Тепер, коли все виразніше визначається банкрутство республікансько-демократичних державних систем, є у нас такі люди і політичні угруповання, що вважають саме зараз своєчасним витягти на світ прах безславної пам'яті Української Народньої Республіки /що мала всі хиби республіканських устроїв і не принесла нічого позитивно-цінного/ й виступати з ним, як бойовим прапором.

Але з другого боку український народ за правом може гордитися тим, що має людей широкої й глибокої державно-політичної інтуїції, як історик і соціолог В.Липинський, і ті, що стояли біля нього. Ще 25 років тому, тоді, коли криза республікансько-демократичного устрою ще тільки позначалася - вже тоді він перевів глибоку критичну аналізу республіканського ладу і переконливо вильно виявив усю його гнилизну, внутрішню кволість і приреченість.

В.Липинський у своєму монументальному творі "Листи до братів-хліборобів" не тільки виразно виявив хиби сучасного республікансько-демократичного устрою, не тільки указав, що дідична монархія є вищою формою державності - але пішов і далі. Він детально розробив принципи, на яких має бути побудована нова українська гетьманська монархія й нова монархія взагалі - монархія, що спиратиметься на всі продукційні сили країни, на класу селян, класу робітників, на кращих представників культурного світу, на всіх продуцентів матеріальних і духових цінностей - трудова монархія.

В.Липинський у своїх дослідях провадив глибоку аналізу сучасності й пророче заглядав далеко вперед. Отже й не дивно, що його капітальні праці не були як слід усвідомлені сучасниками. Тільки зараз наша громадскість дозріла до розуміння глибоких державницьких концепцій Липинського, тільки в наші часи його ідеї починають находити належну оцінку широких кіл нашої громадскости.

Праці Липинського, в яких він критикує загальні засади республікансько-демократичного устрою і розробляє плян нової державної формації - трудової монархії - цікаві й цінні не лише для українців. Вони є новим словом, тим цінним даром, що його вніс представник нашого народу в загальну скарбницю людського духу. Переклад на світові мови /з належною переробкою/ капітальної праці Липинського був би дуже доцільним. Оснаюмлення культурного людства з геніяльними дослідженнями нашого видатного вченого зміцнило б загальну повагу до нас, як до культурної нації, і може більш, ніж що інше скріплювало б наше право домагатися власної державності.

Наша

КОНСТИТУЦІЯ

Подаємо передруком з "Українського Робітника" /ч.12 з дня 21.ІІ.47 р./ статтю колишнього Члена Директорії УНР, А.М.Андрієвського, п.т.: "Наша Конституція".

Ця стаття заслуговує на тим більшу увагу, що її написала Людина, що нині разом із Т.Шевченком може сказати:

"Я ридаю, як згадаю

"Діла незабутні

"Дідів наших: тяжкі діла!

"Якби їх забути!

"Я оддав би веселого

"Віку половину..."

Отже, написала цю статтю Людина, яка приймала видатну участь в одному з найтяжчих у наслідках діл новітньої нашої історії, діл, яким було протигетьманське повстання Директорії УНР, написала Людина, яка знає, що пише і має одвагу свої думки висловити одверто і прямилино,
- Ч Е С К О !

Р е д а к ц і я.

1. Хоч не написана наша Конституція, а всеж вона існує. Варт її знати, бо може б це знання усунуло зайві суперечки між нами; та розвіяло непорозуміння, що, за словом Гете, більше творять лиха, а ніж зла воля.

Щоб дізнатись про нашу Конституцію, треба уважно придивитися до правних подій останнього часу, з російської революції 1917 р. починаючи, коли відкрилася для нас воля та, відкинувши гнів, роздратованість, упередженість, зарозумілість, спокійно подивитися правді в вічі; коли ця правда буде ясною, як на білому дні, міу викласти її на папері; оце й буде наша Конституція.

2. 1918 р. 22.січня Центральна Рада, революційний орган українського народу, прийняла Універсал, яким оповіщено, що "віднині Україна є самостійна і незалежна республіка". Коли представники Ц.Ради поїхали на переговори з німцями до Берестя, то там уже застали пп.Шахрая і Медведіва, представників Радянської України, які заявили, що тільки вони в-праві говорити од імені України, бо Всеукраїнський робітничий З'їзд у Харкові раніше, ще до 22.січня, оголосив самостійність України. Голова німецької делегації, генерал Гофман їм сказав: "Ні, панове; Універсал 22.січня має не конститутивне, а декларативне значення; цебто Українська Держава почала існувати не з 22.січня 1918 р., а вже в часи Хмельницького була державою, а нині тільки оновлена; для дер-

кавного і міжнародного права давності нема; від довгого невживання або окупації права народу не погасають; з менту заіснування Ц.Ради Українська Держава була одновлена". Пропозицію Шахрая й Медведіва було відкинуто.

3. Ц.Рада ні Конституції не виробила, ні установчих зборів не встигла скликати. Значна частина українського народу, а саме: великі і дрібні хлібороби одновили 29.квітня 1918 року Гетьманство в Україні; це значить, сказали, що історична Україна не республіка у сучасному зміслі, а гетьманська монархія^x. Гетьманом став генерал, Павло Скоропадський. Ніхто його не вибирав, лише збори хліборобів 20.IX.оголосили, що він має природне, унаслідкуване од старого гетьманського роду, право на гетьманство та просили його взяти владу. Скоропадський взяв булаву й став монархом. Різниця між президентом, а монархом та, що президент має право від народу, що його вибирав, а монарх має власне право, нарід лише це стверджує. Право монарха спадкове, цебто переходить від батька до сина і т.д., по спадковому порядку.

4. Проти влади Гетьмана Скоропадського стався заколот, так зване повстання. Нехай запам'ятають доброго зміслу українці, що повстання було не проти Особи Гетьмана Скоропадського, як монарха, а проти його влади; не можна повставати проти права монарха, бо це був би злочин а проти зловживання влади вільно не тільки боротись, але й повставати. Повстав збройно проти влади Польщі Пясуцький, в Італії Муссоліні, у Болгарії - армія; але ні президента, ні королів не зачіпали. Ніхто Гетьмана Скоропадського ні судив, ні поза законом об'являв, бо це був би нечуваний злочин проти світового порядку. Президента й монарха можна судити лише за особисту державну зраду, а ні в якому разі за діяльність його влади; за свою державну діяльність ні президент, ні монарх перед органами народу не відповідають і звіту не здають.

5. З причин заколоту Гетьман Скоропадський зрікся влади. В наслідок зречення, право його, як Гетьмана-монарха автоматично перейшло на його сина Данила Скоропадського. Якщо Данило був тоді неповнолітнім, то за нього мусіло б вправити Регентство. У Румунії, Югославії, Болгарії за малолітніх королів правили Регентські Ради; якщо був би повнолітній, то міг би самостійно заявити про своє право. Рівночасно Гетьман П.П.Скоропадський міг своє зречення взяти назад, поки гетьманський стіл був вільний. Так зробив був румунський король Карло. Гетьман Скоропадський зречення не взяв назад, одначе прилюдно й урочисто заявив, що його син Данило буде продовжувати його державне діло.

Українську Гетьманську Державу визнавали як рівноправну Германія, Болгарія, Туреччина, Австрія: акредитували послів, обмінювали грамотами; на коли б на світі був спокій, Україна мала б усі шанси на те, щоб повністю ввійти в сім'ю Державних Народів.

6. В наслідок зречення Гетьмана Скоропадського в Україні настало інтеррегнум - міжвласття. Директорія, що була на чолі повстання, щоб надати правну силу своїй владі, окликала Трудовий Конгрес. Не був він ні парламент, ні установчі збори, а наскоро окладений революційний орган, що репрезентував у більшості ліву, революційно-максимальну настроєну частину нашого народу. Конгрес не вважав себе ні Парламентом, ні Установчими Зборами, не займався питанням Конституції, не торкався гетьманських прав роду Скоропадських, лише уповноважив, більшістю голосів, Директорію виконувати владу тимчасово до другої сесії Конгресу.

x/ Монархічний порядок встановив ще основоположник Гетьманської Держави, Богдан Хмельницький, і козаки це прийняли.

Директорія мала складатися з 6 членів. Не була воля на колективним президентом, ні тимбільше монархом, бо зобов'язана була давати звіт із своєї діяльності Конгресові. Конгрес навіть обрав окремі комісії, що мали стежити за діяльністю Директорії. У склад Директорії увійшли: Винниченко, Петлюра, Андрієвський, Макаренко, Швець і потім С.Петрушевич, президент Національної Ради Галичини - Західньої України. Директорія утворила міністерства й затверджувала Кабінет Міністрів. Директорія почала розкладатися. Конгресу окликати не було жадної можливості. Винниченко виступив з Директорії й поїхав закордон.; Андрієвського усунув соціалістичний Кабінет Міністрів, з тої новляв, причини, що він правий та піддержував націоналістичних отаманів; випроводили закордон Швеця і Макаренка, нібито для ревізії наших посольств, і дали їм одчепного по одному мільйону австрійських корон кожному; Петрушевич сам одійшов, з огляду зміни політики щодо Галичини. Зостався Петлюра сам у Варшаві, під захистом Польського уряду; урядовав і призначав міністрів. В Парижі убив Петлюру жид Шварцбарт. Зостався прем'єр-міністр А.М.Левицький.

7. Не був А.М.Левицький ні конституційним президентом, бо його ніхто не вибирав, та й Петлюра не був президентом; ні звіту не може здати, ні Петлюрі, ні Конгресові, бо Конгрес також не існує. Коли б А.М.Левицький заявив, що він здасть звіт народові, то це фікція, бо народові ніхто звіту не здає, тільки його законному органу; а такого органу нема.

8. Але є законний претендент на Гетьманський Стіл, Данило Скоропадський. Його право ніякими аргументами оспорити не можна. Справа совісти Данця - чи хоче це право він здійснити. Нема права без обов'язку. Коли є право в Данила на Українську Владу, то з цим правом зв'язаний обов'язок старатися про добро України. А.М.Левицький, приміюючи аналогію, є у стані адвоката, що має повноважність від пана, який помер, а зостався його наслідник; адвокат зобов'язаний звіт здати наслідникові. Якщо Данило Скоропадський не зрієся праву на український трон, а в міжнародних відносинах здійснює його, нема для А.М.Левицького другого виходу, як златати звіт Данилові Скоропадському та одержати від нього прощату.

9. Якщо Божим Провидінням призначено українському народові звільнитися від московської окупації, прийдучі Установчі Збори, вільними голосами обрані, будуть ринати про форму вашої Держави, а до того часу мають силу старі державні права й обов'язки.

10. Нині великі держави світу, т.зв. Аліанти, визнають Україну, як союзну республіку СССР. Її представник, Дмитро Захарович Мануйльський, допущений на всі міжнародні конференції; українці раді, що в свідомості народів світа наїшла місце думка, що Україна є Держава, хоч і союзна, але ніхто свідомий українець не може погодитися з тим, що влада в Україні є влада українського народу, обрана вільними голосами, а не влада окупації й насилья; інші держави світа відійшли від засади невмешування у внутрішні справи других держав і висігають, щоб жодна влада була обрана вільними голосами без жадного насилья; бо у протівному расі насильній владі не буде уділено міжнародне визнання; на цім відставі українці не визнають насильної влади в Україні; поведуть проти неї і будуть боротися, аж поки український народ не здобуде волі. Коли великі держави здержуються визнати уряди Польщі, Болгарії, Румунії, Югославії на тій підставі, що там воля народу при виборах не була забезпечена, чому ж українці мусіли б визнавати владу, що більше як 20 років чинить безприкладне насилья над народом?

II. Українці, на еміграції суші, не можуть зрозуміти, що в боротьбі за Державу живий символ Держави міг би об'єднати розпорошені сили; всі організовані групи — і уенерівці, і гетьманці, і члени організації полковника Мельника, і Бандери, найшли б місце коло державного символу; могли б зговоритися й утворити спільний фронт. Без живого символу об'єднання, власне, не можливе; бо кожний буде претендувати на першенство і кожний буде його оспорювати. Живим символом нашої Держави є Данило Скоропадський; проти цього спорити не має правних підстав; берімо приклад з мудрого народу англійського; король у нього — це живий державний символ; він не править, а тільки царствує; всі класи об'єднуються коло нього, а без нього вони ніколи не об'єднались би. Що більшість постановить, те святе; король, як живий символ волі народу й держави те стверджує і воно стає законом; коли б всі доброї волі українці визнали, що їх живий державний символ є Данило Скоропадський, скільки б то було заощаджено енергії, що без того витрачається на зайві суперечки; скільки б то набули вони поваги один до одного, бо перед живим символом всі рівні; який би то тягар ненависті, злоби, задрості, спав із їх плечей і як би вони морально виростили у власних очах. Завжди шкодила українцям упередженість. Але бути упередженим проти історії й природи — не можна. Так сталося без нашої волі, що нині Данило Скоропадський є єдиний претендент на державний трон України; хто вважає право, той цього оспорювати не може; та щоб не бути бунтарем покірно схилить голову перед Вищою Силою, що веде нас невідомими шляхами.

ДИНАСТИЧНА ІДЕЯ

в державно-політичній думці України Гетьманщини XVII-XVIII ст.

I.
К оли року 1648 національно-революційний зрив Хмельниччини скинув державну владу Речі Посполитої Польської на більшій частині українських земель, перед новою козацькою владою повстали не тільки великі практичні, але передусім правно-політичні труднощі. Треба визнати, що новий український уряд не був підготовлений ні практично, ні тимбільш теоретично - до нової державно-політичної ролі, але життя владно вимагало не лише якнайскоршого розв'язання проблем поточної політики, але й погодження їх з тими чи тими державно-політичними концепціями, які здебільшого ще треба було створити й сформулювати. Для Великого Бунівничого Нової Української Держави - Гетьмана Богдана Хмельницького було, будь-що-будь, ясно, що він став "самодержцем руським". Надмірна повнота влади, нічим необмеженої в умовах тривалої й важкої війни проти Польщі, аж ніяк не вкладалася у звичні рямці ні козацької військово-політичної організації, ні тимпаче, польської державно-політичної системи. Ото ж треба було шукати нових формул і старих традицій. Поза всяким сумнівом тут довелось чимало попрацювати київським дорадникам гетьмана Богдана, але можна встановити й інші джерела оформлення нової української державно-політичної ідеології.

Київські церковно-політичні кола могли запропонувати новій державній владі України єдину політичну традицію - традицію старої Руської Держави. Справді, в українських урядових колах часів Хмельниччини доволі популярна була ідея тяглості київської велико-княжої державності, яка, після кількох століть чужоземного панування немов відроджується в нових умовах вільної України. Це був дуже міцний ідеологічний ґрунт і Богдан Хмельницький залюбки послугується цією концепцією, зокрема, в своїй білоруській політиці, прагнучи до об'єднання під владою Війська Запорозького бодай частини спадщини Старої Руської Держави. Та пишні шати княжої України були дещо архаїчні і не зовсім зручні для козацької держави, яка виникла в наслідок революційного зриву. Київській великокняжій традиції було затісно в новій українській столиці - в козацькому Чигирині, з його пуритансько-демократичними звичаями. До того ще традиція Київської Держави давно вже була приваблива московськими великими князями і царями, й культивування цієї традиції в українській політиці після Переяславської угоди 1654 року, неминуче наражало козацько-гетьманську державу на ідейний і політичний конфлікт з московським царством. Наслідком чого була й нова ідейно-політична анексія старої української традиції Москвою, яка саме в цей час уводить в титул московських царів пишну й претензійну, хоч, на жаль, досить таки реалістичну формулу - "всея Великія і Малыя і Бєлія Росіи". "Боротьба двох Русей за Русь"

третю", за влучним виразом В.Липинського, була практичним висловом цього українсько-московського ідейного конфлікту.

Отож ідея історичного зв'язку Української Козацької Держави з Старою Княжою Руссю не залишилася без впливу на Богдана Хмельницького. Вона, безперечно зміцнила й уgruntувала його самопочуття й самоповагу українського монарха - "Самодержця Руського". Проте форма організації верховної влади мусіла бути інакша. Вирішальний вплив на Богдана тут мала, очевидно, Козацька традиція, запорозьке проходження влади Гетьмана. Він волів залишатися гетьманом, хоч нерідке вживання різних глорифікаційних додатків /"великий гетьман" тощо/ і в побуті, і навіть в урядовій практиці, особливо підкреслене в міжнародно-дипломатичних стосунках, не тільки визначалося фактичним змістом гетьманської влади, але і в свою чергу мало не аби який вплив на нього.

Був ще один момент, який не міг не впливати на Гетьмана Богдана. Тогочасна практика деяких європейських держав підказувала йому певні державно-правні формули й титули. На правеликий жаль, це питання майже не досліджено в історичній науці. Звичайно Б. Хмельницький добре знав організацію державної влади в дунайських князівствах. Не міг не знати він про форму верховної влади в італійських князівствах. Не могла не imponувати йому певною мірою й влада московського царя, його Переяславського союзника й протектора Української Держави. Та мабуть найбільше промовляла до нього організація державної влади в Голляндії й, особливо, Англії Олівера Кромвеля. Зокрема, лорд - протектор /Кромвель/ і революційним походженням своєї влади, і її майже релігійним пуританізмом, і безмежною силою урядової ексекютиви, ідейно й особисто мусів imponувати Гетьманові Богдану, так само, як і Богдан користувався великою пошаною в Кромвеля.

На цьому ґрунті з'являються в Богдана Хмельницького виразні д и н а с т и ч н і прагнення. Датувати їх дуже важко. Не має сумніву, що великі надії Хмельницький покладав на свого старшого сина Тимоша, і майже гвалтовне одруження його з донькою господаря Молдавії, Василя Лупула - Домною Розацдою, якого так добивався Богдан, було не випадковим. Тим важче переживав він загибель Тимоша. А в тім, тоді ще передчасно було думати про династичні плани. За те року 1657, відчуваючи наближення смерті, Богдан Хмельницький цілком недвозначно виявляє свої династичні наміри, підказуючи кандидатуру свого наступника - сина Юрія. Це була безсумнівна спроба утворення нової династії, і не вина Великого Гетьмана, що ні особа його спадкоємця, ні особливо політичні прагнення шляхетської групи козацької старшини на чолі з Іваном Виговським і Юрієм Немиричем не дозволили встановити спадкового /хоч формально й виборного/ гетьманства в роді Хмельницьких. Мимоволі спадає на думку тогочасна паралель з Англією після смерті О. Кромвеля. І все ж дальша історія Гетьмана і Князя Малоросійської Сирії Юрія Хмельницького /до речі, несправедливо приниженої нашою історіографією постаті/ свідчить проте, що династична ідея на Україні мала певний ґрунт.

II.

Ідея спадковості гетьманської влади, споріднену так чи інакше з ідеєю династичності, подибуємо в історії України - Гетьманщини й пізніше. Вона не чужа була /в тій чи іншій формі/ Гетьманам Івану Виговському, Петрові Дорошенку, Дем'яну Многогрішному. Зокрема впадає в око спроба останнього забезпечити ще за свого життя гетьманську булаву за своїм родом, передавши року 1671 наказне гетьманство й права евітуального наступника

братові, Василю Ігнатовичу Многогрішному, що, мабуть, було не останньою з причин, які викликали виступ старшини проти гетьмана і Ратушинський переворот 1672 року. А втім, загально-політичні / і міжнародні, і внутрішні / обставини в умовах загальної руїни української держави, створеної Богданом Хмельницьким, - з одного боку, слабкість / політична чи фізична / нових гетьманських династій - з другого, унеможливили здійснення цієї ідеї в історичному житті України другої половини XVII сторіччя.

Більше шансів для утворення нової династії мав гетьман Іван Самойлович /1672 - 1687/, це визначна, ще й досі неосцінена як слід, постать в нашій історії. Він був вояком, і може саме це "худородне" походження, яким так часто кололи йому обі / хоч звичайно і не ввічі / численні вороги й завивники, викликало в нього жагуче бажання зміцнити свою владу гетьманську й забезпечити булаву за своїм родом. Він був безперечно непересічний державний діяч, - і в справі консолідації гетьманської влади після Руїни йому належить визначне місце. Самойлович був добрим дипломатом і дуже вміло тримав Москву на певній віддалі від українських справ, разом з тим мужньо і невтомно боронячи державно-національні інтереси України від Польщі. Особисто Самойлович був людиною авторитарної

владі, яка досить пасувала до його мужності й рішучості. Нарешті, він мав нібито всі дані для створення власної династії. В нього було трьох синів, які, хоч і молодого ще віку, посідали найвпливовіші полковницькі уряди на Гетьманщині. Всі сини були добре одружені. Старший, Семен, полковник Стародубівський, одружився з донькою знатного військового товариша Федора Сулими, представником старого українського шляхетського роду й онуком гетьмана Івана Сулими; другий син, Григорій, полковник Чернігівський, енергійний, гострий й принциповий людина, рішучий ворог Москви, був одружений з донькою Гетьмана Івана Брюховецького; молодшому синові, Якову, згодом, після старшого брата, полковникові Стародубівському, гетьман знайшов дружину серед сусідньої смоленської шляхти / доньку лідера смоленської шляхти - її генерала Півало-Шведковського /. Обидві доньки гетьмана Самойловича також були нібито добре пристроєні: старша вийшла заміж за боярина Федора Петровича Шереметєва, московського воеводи в Києві, представника одної з найзначніших московських боярських фамілій; молодша була заручена з князем Юрієм Святополк-Четвертинським, нащадком старого українського княжого роду, племінником київського митрополита Гedeона.

Але доля погано наворожила Самойловичу та його родині. Старший син, Семен, улюбленець і надія батька, помер за життя гетьмана ще зовсім молодим людиною. Рано померла й старша донька гетьмана - Шереметєва. З середнім сином, Григорієм, у батька були дуже погані стосунки, які загострилися до того, що гетьман розпачливо скаржився на сина до Москви, обвинувачуючи його в замірі батькоубиства. Навіть з власною дружиною Самойлович настільки не мирився, що ховав від неї свої скарби. Ці родинні чвари Самойловичів, звичайно були широко-відомі і на Україні, і в Москві, і аж ніяк не сприяли зміцненню Самойловичевих позицій. Поза всяким сумнівом, з цього скористалися й вища козацька старшина, яка жеманіла гетьмана за його автократизм, і ще більше московський уряд, що зовсім вороже ставився до будь-яких спроб зміцнення гетьманської влади, надто ж у напрямку перетворення її на спадкову. Останній чинник мав вирішальне значення. Ініційований Москвою Коломацький переворот 1687 року, що обірвав політичну кар'єру гетьмана Самойловича, зруйнував і його династичні плани.

Але ідея спадковості гетьманської влади була міцніша за династичні можливості поодиноких гетьманів. Годі було б думати, що ця ідея не була властива такій яскравій постаті на гетьманському уряді, як Великий Гетьман Іван Мазепа /1687-1709/. Звичайно, Мазепа — людина набагато вищої інтелігенції й культури, ніж його попередник /Самоїлович/, добре обізнана з історією України та козацько-демократичними традиціями, чудове розумів, що утворення спадкової гетьманської влади й власної династії — це винятково складне й важке завдання. Він не міг не врахуватися з ворожим ставленням козацької старшини /особливо старшинської аристократії/ до будь-яких спроб зміцнення гетьманської влади, не кажучи вже про цілковите заперечення з боку старшини спадкового гетьманства. З другого боку, він надто добре поінформований був у московській політиці, щоб зброю, ажиту колись /не без його участі/ проти Самоїловича, дати скерувати проти самого себе. Нарешті, в Мазепи спочатку не було помітно династичних аспірацій, а бездітність гетьмана /якщо й були в Мазепи діти, то вони, мабуть, померли ще в дитинстві, до обрання його на Гетьмана/ присипляла пильність його ворогів з старшинського табору.

І разом з тим гетьман Іван Мазепа був, може, найбільш послідовним, глибоко переконаним прихильником міцної гетьманської влади, на засадах властивого тоді передовим європейським країнам освіченого абсолютизму. Мазепа чудове розумів, що тільки сильна, абсолютна гетьманська влада, незалежна від боротьби старшинських партій та фамільних угруповань, може боронити державно-національні інтереси України і супроти Москви, і супроти інших претендентів на українські землі. Мазепа мав перед собою готовий зразок, знайомий йому безпосередньо, ще з часів його князьких подорожів закордоном. Близь царювання Короля — Сонця /Льодовика XIV/ було видно далеко за межами Франції й не могли не помітити його в Батурині, надто ж такий володар, як гетьман Мазепа. Саме Льодовик XIV, з належними поправками на українські традиції й глибокий державний і філософський розум Мазепи, був для нього таким взірцем. Гетьман уважно стежив за європейською пресою, зокрема, читав французькі газети. Недарма французький дипломат Балюз, що побував у Батурині року 1704, підкреслює "почуття пошани, яке володар Мазепа виявляв до особи його Величності /Льодовика XIV/, про якого багато розпитував мене й якому прохав засвідчити свої пошани й відданість. Це не звичайна тільки куртуазія, питома п.Мазепі — додає Балюз, — а відповідь, видно, дійсності: в залі його замку, де висять портрети чужоземних володарів, на найвиднішому місці знаходиться гарний портрет його Величності".

Мазепа незабаром почав думати про закріплення гетьманської булави, якщо не за своїми нащадками, то за своїми близькими родичами. Він опікується дітьми своєї єдиної улюбленої сестри /за першим шлюбом Обидовської, далі — Войнаровської/. Великі надії покладає гетьман на свого небожа Івана Обидовського, безперечно здібну людину — хороброго полководця, якого гетьман зробив полковником Піженським; Недарма складав йому панегірика /«Hippomene Sarmasckii»/ молодий київський поет Пилип Орлик /майбутній гетьман/, коли року 1698 Обидовський одружився з донькою генерального писаря /згодом судді/ Василя Кочубея. Недарма згадувала пізніше /року 1709/ старшина, що "дорожчий для гетьмана та славніший для нас заслугами був пск. Обидовський" /ніж А.Войнаровський/. Передчасна смерть Обидовського /в поході проти шведів р. 1701/ була великим ударом для династичних шлян Мазепи. Справа нового /після смерті гетьманової Анни року 1702/ одруження /з Мотрею Кочубеєвою/ була невдала, й від-

тоді гетьман переносить усю свою увагу й ласку на свого другого племінника, Андрія Войнаровського. Він дає йому високу освіту /в Київській Академії/, наближує його після закінчення науки до державних справ, даючи йому почесні й відповідальні /зокрема військові/ доручення, шукає йому доброго подружжя, а р. 1707 клопочеться перед царем, щоб наданий йому титул Князя Священної Римської Імперії перейшов після його смерті на Войнаровського.

У цьому, щоправда, не можна ще вбачати виразних династичних плянів гетьмана. Сам А. Войнаровський після смерті дядька писав що "він уважав себе за законного спадкоємця Мазепи, не як гетьмана, а як свого дядька". Але що аспірації цього роду були в Мазепи, про це маємо чимало і посередніх і навіть безпосередніх вказівок сучасних. Громадська опінія й на Україні, й закордоном, будь-що-будь, вважала Войнаровського за ймовірного спадкоємця гетьманської булави, й недарма на гльорифікаційній гравюрі І. Мігури р.1703, серед інших атрибутів майбутньої кар'єри Войнаровського бачимо й булаву. Важко сказати, чи вважав Мазепа за можливе передачу гетьманства Войнаровському шляхом спадку, але обрання Войнаровського на гетьмана, очевидно, було мало правдоподібне. Тим цікавіші заходи Мазепи рр. 1707-1708 додати до всіх своїх титулів ще титул князя Чернігівського /чи Київського/, або ж дістати собі окреме князівство на терені Білорусі /на правах герцога Курляндського, васала Речі Посполитої/. Поза всяким сумнівом, шукаючи собі цього князівства, старий гетьман мав на увазі зміцнити свої династичні інтереси, й коли він спростовував це перед старшиною, посилавчися на свою старість і бездітність, він явно хотів, щоб було забуте те, чого не могла забути старшина, а саме про існування Войнаровського. Бо, звичайно, Андрій Войнаровський, шляхтич рогу іанд, князь Священної Римської Імперії, пануючий князь Чернігівський /чи то Вітебський і Полоцький/, підтриманий не тільки повагою наместату шведського короля й авторитетом свого великого дядька, але й його мільйоновим скарбом, від якого завбачливий Мазепа не відділив решток генерального скарбу Гетьманщини, - був би в слушний момент доволі імпозантним кандидатом, якщо не на українську гетьманську булаву, то на український князівський трон.

Що саме так дивилася на це українська старшина, видно з того, що після смерті Мазепи, в кінці 1709 року, вона пропонувала була гетьманську булаву спадкоємцеві Мазепиних /і державних/ скарбів - Войнаровському, хоч добре знала, що "п.Войнаровський... досі не виявив ніякої позначки в заслугах для Нашої Батьківщини". Але пустому й безпринципному кар'єристові, якому чужі були інтереси Української Держави і який мріяв тільки про багате, безтурботне й свавільне життя польського можновладця, зовсім не вміхалася роля борця за Українську Національну Справу. "Громадські справи писав Войнаровський - треба ставити вище від приватних тоді, коли громадські справи не валяться до ґрунту, а лишають надію на недалеку поправу, та коли вони нищать цю надію, природніше видається рятувати особу, життя, здоров'я й усе, що з ним зв'язане". Отож, Войнаровський заявив, що "він не отримав уряду гетьмана в спадку", а коли обурена старшина запитала його, "чи це вдячність для тієї Батьківщини, яка виграла його в своєму лоні, виховала, зробила чоловіком", відповів: "як не признаюся до України, як до своєї Батьківщини, але до польського королівства, де народився з шляхетних батьків, користуюся також привілеями шляхти, так і свого виховання не приписую Україні, бо ні грома вона не видала на моє виховання, одначе обіцяю з огляду на свого дядька виявити вдячність у кожному часі, якщо виконання вдячності не перейде меж змоги й охоти до вдячності". Це було надто далеко від великих ідей гетьманства Мазепи - й тим самим назавжди ховало династичні мрії покійного гетьмана. Гетьманом став гідний продовжувач справи Мазепи - Пилип Орлик,

і тільки безглузда пошта Петра Першого, який очевидячки хотів здобути у викраденого московськими агентами у "вільному місті" Гамбурзі Воїнаровського потрібні російському урядові з'ясування про діяльність української еміграції з московської опозиції /в зв'язку зі справою царевича Олексія Петровича/, оточила Воїнаровського трагічною аврелею мучеництва, до його виходив російський поет К.Рильов у вигнаних віршах, чудовий український переклад ліри Святослава Гордієвського, мабуть, перевернена самий оригінал. Для Іоанніса Воїнаровського повинен залишатися принаймні тим, чим він сам хотів бути.

IV.

Полтавська катастрофа поклала край не тільки старій козацько-гетьманській державі, але й тим династичним планам і прагненням, які вважалися були багатьом її гетьманам і всім найвидатнішим з них. Ні гетьман Іван Скоропадський, ні наказаний гетьман Пилип Орлик, ні навіть гетьман Данило Апостол не мали ні змоги, ані часу думати про якісь династичні цілі. У час смертельної боротьби, що навісила над цілою Українською Державою, важко було вноувати такі політичні концепції, які неминуче мусили б викликати гострий спротив, як з боку української старшини, так, особливо, з боку російського уряду. З російського погляду, спадкова гетьманська влада була так само небезпечна, як і сильна особа гетьмана. Зрештою, мова йшла не про підсилення гетьманської влади, а про ліквідацію її, як символу української державної суверенності.

Але в за цих несприятливих умов ідея династичності не виникла з українського політичного колу. Можна думати, що вона не чула була гетьманові Пилипу Орлику, син якого, Григорій був, справді, гідним наслідувачем і продовжувачем справи батька. Відродження цієї ідеї в часи Гетьманства Кирила Розумовського, безперечно, спиралося на поважну історичну традицію. Епоха останнього гетьманства старої України створювала певний ґрунт для відновлення проєктів дідичної гетьманської влади. Це були останні зусилля старої Української Державності вдержати свої позиції супроти переможної навали російського централізму. Похвалення українського політичного і культурного життя, зосередження українських національних елементів навколо глухівського гетьманського двору, з його проєктом перенесення української столиці до традиційного Батуриня й утворення там українського університету, відродження старої шляхетської системи судівництва на гетьманщині, — все це створювало сприятливий ґрунт для ширших концепцій української політики. Треба визнати також, що гетьман Кирило Розумовський, користуючися своїм особистим впливом і сімейними зв'язками з російською царською династією /як брат чоловіка імператриці Єлизавети Петрівни — Олексія Розумовського/, тримав себе незалежно від російської адміністрації й своїм дуже тактовним поводженням, як голова держави і як людина, зміг здобути собі авторитет і повагу серед провідних кил української старшини. Він одверто сміявся над неграбними спробами деякого з київських академічних професорів вивести козацький рід Розумів від старого гетьманського роду князів Ружинських, але він не міг уникнути впливу старої української династичної ідеї.

Важко сказати, хто саме був автором проєкту дідичного гетьманства в роді Розумовських. Документально справа ця ще мало досліджена. Але проєкт петиції в цій справі від української старшини до російського уряду, який виник р. 1763, напередодні ліквідації гетьманату, дуже цікавий, як безперечний показник того, що певні кола української старшини, шукаючи порятунку для українського державного корабля, звернулися до старого плану організації спадкової

на династичних засадах побудованої гетьманської влади на Україні. Не має сумніву, що особисто Кирило Розумовський не мав нічого проти цього проєкту, і все ж історія петиції 1763 року мала дещо авантюрний характер. Сучасники підозрювали тут провокаційну роль Григорія Теплова, радника гетьмана й агента російського уряду на Україні. Надзвичайно цікаве ставлення до династичної акції 1763 року в бєзу автора "Історія Русов", який писав про цю подію за свідками сорока років. Загалом він не ворог монархізму й династичної ідеї. Між іншим, оповідаючи про укає Петра Першого в справі престолонаслідкування, він пише: "... учинена гетьманом /І. Скоропадським/ і всьо старшиною єго, совместно со всією боярщицею і чиновниками великороссийскими, присяга на содержаніе устава, так названого "О правде воли монаршей", тоєсть, что Его Величество его воззовет определить по себе наследником скипетра российско-го, имеет совершенно в том свободу, о чем и во всей России была генеральная присяга, равно учинена оная тогда уже и в полках Малороссийских. Но молва народная, преследующая, обыкновенно, все новшества, не оставила и се без своего сужденія, и она отнеслась в польку наследства, а не выбора, и доказывала врожденную склонность к своим монархам". Разом з тим "Історія Русов" з обуренням і сарказмом оповідає про акцію 1763 року. "Молва народная-пише "Історія Русов", - промешаяся вдруг от одного края Малороссіи до другого, обещая ... равные толки. Одни говорили, что гетьмана впрядь уже не будет, а кончатся сіе иераршество на Раумовском, другие же доказывали, что оно утвердится в потомстве его родоиком и будет вместо избирательного гетьманства, наследственное герцогство Малороссийское, по примеру древних, иней бывших наследних княжеств. Подлединое мнение стало было выходить наружу. По промештвиі в-оих лет сочинена была просьба к Императрице от лица всей Малороссіи, с прошеніем неприменного Гетьманства в потомстве Раумовского и с показаніем тому причин, крайне оскорбительных для самих просителей и их потомства. В ней безпощадно осудствованы и обмераны были пряде бывшие правители и подчиненные Малороссийские, живые и мертвые; Просьба сия значила вместе приговор и декрет на влосные поступки Малороссіян, с которых двадцатьдевятъ их тридесятых долей ничего того не знали, но увлечены стали силою в ненавистныя пороки и в то, что называется: "От уст ваших суку вас". Сочиненіе сіе было дело рук известного гетманского фаворита, почитавшагося иногда и ментором его /Т. Теплов/. Другая рука, а паче гражданина природного, задрожала біи от первых почерков, так кульных и влюбных на Малороссію; но тот питомец ее по всей точности исполнил пророческие и царские слова: "Иже яма хлеба моя, возвелчшиа на мя заикнанія".

Далі оповідається, як більшість української старшини відмовилася підписати таку петицію. Шілкою ясно, що автор "Історія Русов" протестує не проти самої ідеї петиції, а проти її форми, мотивування й, справді, підозріло неграбної організації, іде діло було зроблено й безперечно це дало російському урядові завийй козир проти гетьманської влади, що й прискорило відставку гетьмана К. Розумовського й фактичну ліквідацію гетьманату. Це була остання і запізнена спроба утворення української династії в Старій Україні.

Певлача з власною українською династією не усунула остаточно з порядку денного української політики й політичної ідеології проблеми династії взагалі. Отож, в українських політичних колах часів Катерини Другої з'являється думка передати гетьманську булаву великому князеві Павлу Петровичу, який виявляв певні українські симпатії. На жаль, не знаємо, до якого часу належить цей проєкт. Але, що він був пов'язаний з проблемою опадкової гетьманської влади на Україні, нехай навіть чужого походження, видно з того, що цей

проект відроджується наприкінці 1796 року, після смерті Катерини Другої, в новій, але спорідненій комбінації осіб: великий князь Константин Павлович, другий син імператора Павла Першого, мав стати "Великим Гетьманом" України, а регентом при ньому називали Гудовича, /очевидячки, генерал Андрій Васильович Гудович, відомий фаворит Петра III./ а втім доля цього /а можливо й інших, аналогічних, нам невідомих/ проекту вже цілковито залежала від російського уряду, який зовсім не хотів зріктися своєї традиційної централістичної політики на Україні й мав вже повну змогу не робити цього.

У.

Династичну ідею на Україні XVII-XVIII століть породили державно-національні інтереси Гетьманщини, її виховувала стара українська історична традиція, її вчила практика багатьох європейських країн того часу. Ця ідея в'яляється в українській політиці й державно-політичній думці в часи будівництва української козацько-гетьманської держави Богдана Хмельницького. Загартована в бурях і ликах Руїни, вона відроджується в часи Мазепинського ренесансу. Подзавська катастрофа унеможливила її нормальний розвиток, але в трагічний момент ліквідації старої гетьманської держави українська політична думка знову підносить цю ідею, як останню зброю в боротьбі за суверенність України супроти російського централізму. Ця ідея переживає стару гетьманську державу й живе серед українських патріотів, ще наприкінці XVIII століття. Й коли історична доля України не дозволила їй перетворитися на могутній чинник українського державного життя, то причина цього була не в слабкості самої ідеї, а в надмірній силі несприятливих або й ворожих для неї і для цілої української державності історичних обставин.

Чого ж на могла здійснити цієї ідеї Стара Козацько-Гетьманська Україна?

Щоб відповісти на це питання, треба уважно й докладно проаналізувати історичне життя України-Гетьманщини XVII-XVIII століття, беручи до уваги також міжнародно-політичні умовини тогочасні. Рамці цієї статті не дозволяють цього зробити. Отож, обмежимося лише деякими загальними міркуваннями.

Головною перешкодою на шляху здійснення династичного принципу в державно-політичному житті України-Гетьманщини XVII-XVIII століть була, безперечно колізія інтересів гетьманського самовладства й старшинської аристократії. Тільки сильна гетьманська влада могла створити й усталити ділчине гетьманство, а саме проти такої влади завжди виступала козацька старшина, особливо її верхівка. Навіть такі великі володарі України, як гетьмани Богдан Хмельницький та Іван Мазепа, не-опроможі були на довгий час приборкати старшинський опір. Що ж казати за Гетьманів Руїни, а бо ж XVIII ст., які під навалом чужо-національних чинників, що прагнули підбити собі Україну, змушені були поступатися або тим чинникам, або ж власній старшині, а нерідко й їм обом.

Далі, династичні плани окремих українських гетьманів завжди натрапляли на опротив чужих і ворожих Україні держав, що зовсім не в їх інтересі було дати змогу створити омільну і незалежну Українську Державу. Зокрема, українська династична ідея зустрінула запеклого й послідовного ворога з боку московського імперіалізму, який поступово, але безоглядно, підікаючи в коріні всі і всякі спроби зміцнення української державної влади, тим самим виключав будь-яку можливість утворення на Україні ділчного гетьманства.

Потім, фатальним збігом обставин лила воду на млин московського централізму політична й біологічна слабкість нових гетьманських династій. Певри ті чи ті відміни, так було й за Богдана Хмельницького, й за Івана Самойловича, й за Івана Мазепи, й тим паче за Ки-

рига Розумовського.

І, нарешті, українська династична ідея в часи Гетьманщини XVII-XVIII століття мусила ввесь час змагатися з двома чужими, а тому й ворожими, династичними ідеями - польською та московською. З одного боку ідея Великого Князівства Руського, що в своїй гадяцькій концепції 1658 року передбачала персональну унію України з Короною Польською й Великим Князівством Литовським, під берлом королів польських і великих князів Литовських і руських, передкреслювала династичні плани Богдана Хмельницького й Івана Мазепи, й даремні були зусилля Юрія Хмельницького і Івана Мазепи пов'язати її з українською династичною ідеєю. З другого боку, переяславська концепція Богдана Хмельницького 1654 року, яка передбачала протекторат московських царів над Україною, в московській інтерпретації одразу перетворилася на персональну унію України з Московським Царством / "Вся Великія и Малія и Белія Россія"/, що відкрила шлях для майбутньої інкорпорації України до Всеросійської Імперії. Не дарма, українські патріоти середини XVIII століття, рятуючись від обіймів "братнього народу" /вживачи сучасної термінології/ казали:

" Не тебе, Государю твоему поддалась...
 Не думай, что б ты сама была
 мой властитель,
 Но Государь твой и мой -
 общий повелитель".

/"Разговор Великоросіи с Малоросіей"/

Цей російський сурогат, що ніби то розв'язував для української шляхетської правосвідомості проблему династичності верховної влади на Україні XVIII віку, завів українську державно-політичну думку в глухий кут, з якого вийшла вона щойно року 1918.

Від Редакції:

1. Всю кореспонденцію, рукописи та грошові перекази просимо надсилати виключно на адресу:
 Augsburg - 3, Schliessfach 4, P. Pohassij
2. Всі інші адреси казуємо і за листування на ті адреси не відповідаємо.

Р е д а к ц і я.

В.П.

За ДОбре виконання наших завдань

Писати на цю тему мене спонукала цінна стаття П.Р. Ільницького: "За чітке виконання наших завдань", видрукована в "Часі" ч. 25 з 22 червня б.р.

Ця стаття, не викликаючи заперечень, вимагає поширення: **ОД ВИЗНАЧЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ** — од ШО до ЯК...

Наші завдання — не жарт! Тільки від їх успішного виконання залежить наше "бути чи не бути". Тому крім докладно-чіткого визначення, кожне завдання вимагає ще й бездоганного — не партійського — виконання.

Для цього треба, щоб виконавці мали однакове розуміння завдань, спільну мову та єдину добру волю до виконання спільних завдань, від яких залежить майбутнє, саме так, як того вимагає доцільність, а не так, як до того спонукає вулчий партійно-груповий інтерес, чи власна "непогрішимість".

Пригадується, як у липні минулого року до Ради ОН, що засідала в Парижі, од українців надійшло аж 7 меморандумів.

Можемо тільки собі уявити, як при тому безпорадно почувалися наші приятелі в поміж членів цієї Ради, та як тішилися з того наші вороги!

Коли мали моральне право й почувалися до обов'язку предклати Раді ОН свої меморандуми, сепаратно від інших, представники українства Канади, США й Південної Америки, громадяни тих країн, що не висували жадних претензій на якусь провідну роль в Україні, то решта авторів — представників поневоленої України —, мусіли були порозумітися й діяти спільно й однодушно, а не робити в Україні свого приватного підприємства.

Навіть, коли кожен з тієї решти авторів, окремо взятий, представляв більш-менш солідну політичну величину, то виступаючи нарізно в справі, в якій може бути тільки одне рішення, кожен з "власним" чітким внеском — іншим ніж інших, — утотожнюючи кожен зокрема Україну з власною особою чи групою, разом виставили в очах Ради ОН свідомство на свою ПОЛІТИЧНУ НЕДОЗРІЛІСТЬ і цим виробили патент на власну ПОЛІТИЧНУ СМІШНІСТЬ. Осмішили за разом і справу, яку дуже "чітко" визначили, але дуже неумудро виконали! Подібних прикладів можна навести безліч...

Згорі можемо бути певні, що кожен з наступних меморандумів до Ради ОН, поданий за фірмою якогось одного з осмішених в минулому році авторів, піде "до коша"! Без розгляду справи й без огляду на автора!

Бо, не маючи сміливе власної поваги, не може лічити на чийсь пошану.

В основі доброго виконання наших завдань — завдань політичної еміграції — лежить добра, то є мудра, сильна й чинна воля. Добра воля може бути при умові, що буде ЄДИНА.

В практиці людських взаємин збірна воля спільноти найсильніше діє та найсильніше осягає має, коли вона зосереджена — закумуляована, в ОДНІЙ ОСОБІ, що дає спільноту персоніфікувати, волю тієї спільноти доцільно спрямовує та нею керує, чи — за Гетманом Мазепою оказавши, —

"Один остерник всім керує

"І корабель управує....

СН-аі

Головні тези до проекту АГРАРНОЇ РОБІТНИЧОЇ реформи в Україні

Ж

1.

життєвий досвід і наукове дослідження за останні роки показали, що аграрне /і близько пов'язане з ним робітниче/ питання не повинно бути питанням партійним. Спираючись на наукові дані, воно не може бути ні "ес-ер-овським" ні "ес-дековським", як не може бути таким, напр., побудова державних шляхів сполучення, чи якоїсь фабрики, бо, в дійсності, воно є питанням побудови найдоцільнішої комплексної національної фабрики опоживчих товарів і сирівців. /Прим. I./

2. Як стверджують міжнародні чинники, в майбутній ситуації загостреної економічної боротьби окремих націй за їх місце серед інших народів, зараз ідеться про таке його вирішення, при якому дана нація-держава, досягнувши при найменшій собі-вартості найбільшої продуктивності, змогла б протидіяти тенденціям інших великих держав до безкровного /раїне - "дружнього"/ економічного перетворення її на свою колонію; змогла б в цих економічних змаганнях відстояти свою суверенність. /Прим. II./

3. При наявності у певних великих держав великої переваги в технічних засобах і капіталах, Українська Держава може витримати економічну агресію й зберегти свою суверенність лише: а/ своєю більшою міжкласовою консолідованістю і міжкласовим компромісом, б/ - планово й доцільно пов'язаним господарством і промисловістю і в/ більшим напруженням праці.

Розраховувати тільки на нашу кращу землю, на краще підсоння або багатші надра, було б помилкою, бо ці переваги перекриває висока техніка великих потуг.

4. Не тільки прагнення загального добробуту, внутрішнього спокою і сталого порядку, але й зовнішні фактори імперативно вимагають провадити земельну й робітничу політику в напрямку максимального їх підвищення й посилення культури. Не дріблення землі, а створення більших, культурних і дохідових господарств, можливо повне використання навичку й ініціативи колишніх носіїв вищої хліборобської культури, всебічне сприяння підвищенню культури й доходивості менших селянських господарств й участь робітників, як співвласників у промисловості, в цьому допоможуть.

5. Великі зміни в соціальному складі і духовному настановленню українського суспільства дають нині підстави й змогу піти за вимогами часу - на радикальніше вирішення зазначених питань, не викликаючи великих соціальних потрясень.

6. Відповідно до попередніх зауважень та виходячи з того, що земельне й робітниче питання повинні знайти своє детальне й остаточне вирішення в спеціальних складених фахівцями обґрунтованих

II.

1. Всі землі, надра, ліси, води, рухоме й нерухоме майно є спільною власністю всього народу — власністю держави.

2. Найдоцільнішою формою побудови держави й зокрема сільської господарки є побудова її на принципі приватної власності. Така бо форма забезпечує найширшу особисту ініціативу, найбільшу економічну незалежність і політичну волю громадян. Тому всі орні й лугові землі, за винятком спеціальних господарств, Держава передає окремим громадянам на приватну власність. /Прим. III./

3. Право набути землю на власність мають всі громадяни Української Держави, хто її обробляв і спроможен далі обробляти, — що в її оборобляння, а не зі спекуляції, ти оренди/ мають жити. Право це надається після визначення самої громади, до якої належить окремий громадянин, через її відповідний орган. /Прим. IV./

4. Всі активні борці за незалежність Української Держави, незалежно від політичних світоглядів, мають переважне право на наділення землею в першу чергу. Крім землі, що їм буде належати на загальних підставах, Держава забезпечує їм право ще й на додатковий наділ-дарунок, або відповідну компенсацію грошима.

5. Сприяючи доцільнішим засобам провадження господарства кожного окремого двору, землю наділяється в кількості не меншій від встановленого для цієї місцевості мінімуму.

6. Обсяг найменших господарств для кожної місцевості встановлює загальний проєкт державної сільської господарки в залежності від зони, якості землі, характеру найбільш рентабельного для цієї місцевості господарства, аграрного перенаселення і т.д. /Прим. V./

7. Принцип встановлення додатку до встановленої найменшої норми повинен базуватися на наявності площі земельної, кількості працездатних і непрацездатних членів родини й господарчій спроможності кожного окремого двору. Остаточне вирішення цього питання покладається на саму земельну громаду й утверджується відповідним органом.

8. Всі селяни, хуторяни і взагалі всі колишні хлібороби-власники, що дійсно провадили господарство, а не гандлювали ним, одержують на власність раніш приналежну їм персонально /чи то правом спадку/ землю в кількості, яку вони мали до революції, але не більше, як 50 га. /10.000 дореволюційних карбованців/ орної землі.

9. Неспроможність будь-якого хлібороба організувати після одержання ним землі своє господарство — веде за собою вивласнення землі. /Прим. VI, VII./

10. Ті з колишніх селян-хліборобів, що мали власної землі менше од встановленої в даному районі норми, одержують на загальних підставах і після встановленого принципу додаток до норми.

11. Незалежно від одержаних наділів всім хліборобам надається однакове право оренди з наявних державних фондів по установлених державою цінах для побіву буряків і інших культур. /Прим VIII./

12. За арендаторами, що під час оренди зуміли організувати своє господарство на рівні сучасної техніки в культурніших державах світу, залишається право по скінченню оренди викупити в держави з арендованої ними землі до 50 га. по пільгових цінах на встановлених в інтересах держави умовах, і переважне право на дальшу аренду.

13. Всі хлібороби, що мають право посідати власну землю, одержують її, як правило, в тих місцевостях і тих громадах, де вони жили до революції, і лише при наявності дуже вже поважних причин — в інших місцях.

14. Землю наділяється на двір без права поділу із між спадкоємцями. Спадкоємці, що не одержуть землі, доставлять відшкодування після норм, установлених законом.

15. Земля може бути передана чи продана лише з дозволу відповідного органу, і лише тим громадянам, які безпосередньо на ній мають господарувати з обмеженням для них розміру посілости.

16. Для наділення земель лише діючих хліборобів, які спроможні і мають намір організувати своє сільське господарство і з цього жити /а не спекулювати/, землю наділяється за виплатою на термін 40 років по дореволюційних цінах. Остаточне рішення цього питання приймає Український Сейм. /Прим. IX і X./

17. Розподіл землі повинен закінчитися за три роки. На протязі цих трьох років землею користуюся в розмірах, хто скільки обробить за розподілом і наглядом обраної громадско-земельної комісії.

18. Разом з проведенням самої земельної реформи має проводитися близько пов'язана з нею система заходів щодо механізації сільського господарства, меліорації /уліпшення ґрунтів/, зрошення, боротьби з посухами, організації мережі виробничих підприємств ремісничих закладів, поліпшення місцевих шляхів, утворення зерносховищ і т.д., зокрема:

19. Держава допомагає відбудові в кожному селі традиційних громадських зерносховищ /магазинів/, де завжди повинен бути запас допомоги натурою для вжитку й посіву, а також, в окремих випадках, для хоронення приватно-власного збіжжя.

20. З допомогою держави організуються на кооперативній основі випозичальні стації сільсько-господарських машин та інвентаря.

21. З участю держави, особливо в південно-степовій смузі, проводиться система зрошення ґрунтів.

22. Для боротьби з посухами та суховіями проводиться в життя система захисних лісових та інших заходів.

23. Одним же з найважливіших завдань держави має бути максимальне обводнення України шляхом регулювання річок, утворення водосховищ, відбудовування майже всіх знижених старих і побудови в великій кількості нових ставків, використання всіх стокових вод для зрошення степів, використання енергії вітру і т.п.

III.

Виходячи з того, що відновлення Української держави очевидно почнеться при повній господарчій руїні і цілковитій відсутності фінансових засобів /притягнення інтернаціонального капіталу не є бажаним/, що відновлення це не повинно лягти всією вагою на одну хліборобську клясу, що як зазначено раніш, що відбудова суверенної держави можлива лише при консолідації всіх кляс і їх взаємному компромісові і жертвності, разом з земельною реформою мають бути проведені такі загальні заходи:

1. Подібно, як колишні землевласники, так і власники заводів фабрик і будь-якого іншого нерухомого й рухомого майна обмежуються в правах власності на користь держави.

2. Такою нормою є еквівалентна дореволюційній вартості 50-ти га землі 10.000 пудів хліба = 10.000 дореволюційних карбованців.

. На підставі цього принципу всі власники нерухомого майна, яків, садів по містах, фабрик, заводів і т.п. після оцінки майна спеціальними комісіями залишаються й далі власниками їх зо всіма з цього наслідками, але на суму зверх встановленої норми видають державі закладні, акції, чи спеціально встановлені зобов'язання за встановленими відсотками.

4. Не зважаючи на зрудність перероблення цього принципу щодо будь-якого рухомого майна, він має проводитись шляхом співучасті і допомоги самого громадянства і системи відповідних фінансових і адміністративних заходів. Вартості понад встановлені норми в даному разі поступають в безпосереднє користування Держави /Прим. XI/.

5. З тою ж метою посилити державні спроможності до відбудови національного господарства конфіскується, за винятком предметів першої необхідності, все майно бувших комуністів і активних співробітників їх.

6. Одним з важливіших міроприємств, що забезпечують практичне проведення намічених реформ, реальну зарплату й сталий лад, буде встановлення реального, твердого курсу державної валюти.

7. В умовах України такою валютою на перший час може бути хлібна валюта /1 карб. = 20 кгр. пшениці; 1 кгр. пшениці = 5 коп.; 1 пуд пшениці = 70 коп./ цебто така, яку Держава забезпечує всякчасно між хлібом, що в наїї складах. /Прим. XII/.

8. Практичне забезпечення здійснюється на перший час одержанням від хліборобів їх земельних податків, плати чи аренди за землю натурою - хлібом /по встановленій шкалі на різні його види/ й побудовою для цього коло залізничних і водних станцій відповідних державних зерносховищ. /Прим. XIII/.

ІУ. РОБІТНИЧЕ ПИТАННЯ.

1. Коли теза: "В єднанні сила" є аксіомою, то сила Держави повинна бути побудована не на "протириччях класових інтересів", а на класовій консолідації. /Прим. XIV/.

2. Ставлячи першим завданням відбудову діїсно суверенної й сильної Української Держави, робітниче питання також вирішується, виходячи з принципу міжкласової консолідації.

3. Так звані "протириччя" між роботодавцем і робітниками, навіть коли б вони існували, усуваються співучастю робітників, як власників або співвласників підприємства.

4. Така побудова промисловости відповідає перш за все моральним вимогам, а саме підвищеному почуттю персональної гідности наших робітників-українців. Вона стирає принижуючу його різницю між "хазяїном" і "наймитом", по-друге, благодійно впливає на поглиблення їх взаємної поваги.

5. При такій системі на співвласника "хазяїна", робітники вже не будуть дивитись, як на "експлоататора", бо він є лише відповідальний організатор праці; з другого боку, для "хазяїна" співвласники робітники є не наймити, а його органічні товариші по праці.

6. Коли б такий організатор не виявив уміння організувати справу, чи то не-знанням справи, чи не-розумінням свого становища й необхідности поважного ставлення до робітників, такому "організаторові" робітники можуть сказати: "Хай собі йде геть" /В.Л./.

Держава, однаково заінтересована з робітниками в справі фабрики, в цьому їм допоможе.

7. Одержуючи, як зазначено раніш, після оцінки підприємства акції на зверхнормальну власність, Держава частину цих акцій залишає за собою /подібно до того, як затримує частину земель для державних підприємств/, частину залишає за робітниками в розмірах після аналогії з безземельним хліборобом.

8. Коштовність акції робітників уточнюється Міністерством праці й промисловости, в залежності від характеру й рентабельности підприємства й матеріальної забезпечености робітника, спрямовуючись до однаково-справедливого розподілу поміж всіма робітниками /по аналогії з розподілом землі/.

9. При переході робітника на інше підприємство акції його по курсу обмінюються на акції цього другого підприємства.

10. Кожний робітник має право своєї акції продати або передати, але держава, дбаючи про те, щоб вони в більшості залишалися в руках робітників, складає через орган праці відповідні інструкції для цього.

11. На підприємствах виключно державних - військових, транспортних і інших, що в більшості не є рентабельними, робітники не мають акцій, зате прирівнюються до інших державних співробітників /урядовців/ з відповідно-розробленим шкалом заробітної платні й емерітурою.

12. Ураховуючи властивий нещому "півселанню-робітничові" нахил до землі й приватної власності на ній, держава забезпечує за кожним із них /щоб він "мав свій дім і город"/ коло фабрики, учасок землі 0,10 - 0,20 га, і крім того поруч організаційних заходів забезпечує йому побудову своєї хати - котеджу. /Прим. XV/

13. Заробітня платня всіх робітників вираховується за їх участь, виходячи з основного прожиткового мінімуму, пересічної норми виробку й характеру праці. На роботах по-часовки - виходячи з прожиткового мінімуму плюс надбавка на надгодинний час.

14. Заробітня платня постійних сільсько-господарських робітників в залежності від місцевих умов виробляється місцевими професійними органами й затверджується відповідними державними органами.

15. Крім заробітної платні й відсотків на свої акції, кожний робітник одержує в кінці року, чи при виході з підприємства певний прибутковий відсоток, пропорційно до його заробітної платні за рік, або до проробленого часу.

16. Нормальний робочий час вважається 45 годин на тиждень. /5x8 плюс 5/, але в залежності від обставин самі робітники за згодою свого трудового органу, можуть його змінити. /Прим. XVI/

17. Час праці сільсько-господарських робітників вирішується в участі самих робітників і затверджується відповідними міністерствами праці й кліборобства.

18. Всі робітники, як і всі вільні громадяни мають право на необмежену побудову приватного життя - зокрема вільний перехід з одного на друге підприємство.

19. Дбаючи про здоров'я робітників, держава забезпечує робітникам систему профілактичних міроприємств по охороні праці й здоров'я, безкоштовну медичку допомогу й компенсації при втраті працездатності.

20. В залежності від характеру виробництва робітникам забезпечується щорічна відпустка на термін не менш двох тижнів й при потребі - допомога на курортне лікування.

21. Вирішуючи питання робітниче, держава буде намагатися відтягти з села до промисловості можливо більші кадри. Цього вимагає необхідність зменшення нашого аграрного перенаселення /що є далеко більше, ніж на Заході - 100-160 проти 40 на кв.км./, так і konieczність побудови високоякісної й розвиненої промисловості.

22. Але таке відтягнення у вільній державі досягається не за допомогою адміністративних розпоряджень, а лише утворенням для робітників - і вільно краєвих /і у всякому разі не гірших/ умов праці й життя, чік в селах на землі,

— 00 0 00 —

П Р И М І Т К И:

I. Ще й до цього часу деякі "партії" підходять до цих питань без належного вивчення їх, як справи державної техніки й економіки. Не дивно; що їх "вирішення" часто бувають суто

схематичні і примітивні, не підперті реальними даними й можливостями й тому скидаються на демагогічні.

- II. Очевидні інтереси великих потуг говорять, що перебудова світу на принципі відкритих таможених кордонів і вільних економічних воєн буде здійснена.
- III. В 1938 році Совети в 803 радгоспах - спеціальних господарствах - мали 3.379.000 га, з них 2.061.000 га посівної площі.
- IV. Очевидно в першу чергу право на одержання землі будуть мати ті українці, що вони самі, чи їх батьки були на цій землі до революції. Ті "чужинці", яких переселили й посадили на землю Совети, можуть одержати її лише за наявності вільних земель, та при умові їх політичної асиміляції.
- V. Попередні висновки агрономів-фахівців свідчать, що для Правобережжя обсяг найменшого польового господарства повинен бути 6-8 га, Лівобережжя - 8-10 га, у південній степовій полосі - 15 га, пригородній під городи - 2 га і менше / в залежності від вартості землі /.
- VI. Хоч земля і належить Державі, все ж Держава передає її у власність, дотримуючись принципу державної доцільності й справедливості. Як вважає за справедливу надбавку землі за службим борця за незалежність /п.4./, так само вважає за справедливе повернення частини землі бувшим її власникам, як більш активним противникам окупантів і через те, як більш потерпілим від цих окупантів, українським громадянам. Крім того, як показав досвід, /у м.ін. і у Польщі/ ніякі агрономи не докажуть нашому консервативному селянинові так переконливо необхідність підвищення культури господарства, як сусід практикою. Не всякий може організувати і вести велике культурне господарство й тому використання тих, що мають таку владу й досвід, є також в інтересах нашої більш культурної господарки й тому більшій нашої економічної незалежності.
- VII. Встановлена максимальна норма 50 га викликає два зауваження: 1/ "чому так мало", 2/ "чому так багато". Те, що вважають таку норму за малу, посилаються на приклади демократичних республік - Польщі, Латвії, Естонії і т.ін. В Польщі, мовляв, норма встановлена 180-200 га., а коли земля походила з давніх часів, то 300 га на одного члена родини і т.д.
- Але потрібно відзначити, що на Великій Україні понад 4 мільйони сільських дворів, при наявності придатної до обробітку землі 25 мільйонів га землі. Виділення більших господарств, ніж 50 га, повело б за собою зменшення селянських наділів до нерентабельного розміру, що не є в інтересах Держави. З другого боку, повело б до збільшення безземельних кадрів, що й так в значній мірі повинні будуть бути відтягнені на промисловість, в той час, як промисловість ще не є так розвинута, щоб могла їх охопити.
- Що ж до того: "чому так багато", то відомо, що ні одна держава не існувала і не може існувати /особливо при "перебудові світу"/ на одних карлуватих господарствах і в інтересах своєї суверенності повинна мати й товарні сільські господарства. Норма приблизно в 25-50 га є найменшою, при якій можливо ще вести високо-культурне експансивне товарове господарство.
- VIII. Агро-культурні господарства, цукрові, сортові, заповідники расової худоби й інші, з відповідною площею землі на майбутній розвиток, Держава залишає за собою, як державні господарства. Питання, яким шляхом буде провадитись там господарство - безпосередньо Державою /засіб часто нерентабельний/, чи зда-

чев в аренду окремих особам і кооперативам, має вирішуватися індивідуально в залежності від характеру господарства та наявних умов.

- IV. При першій земельній реформі у СРСР в 1924 р. багато людей з міст посунуло на обіцяну "дарову" землю. Наслідком цього було те, що число господарств зросло з 8,5 мільйонів до 5,2 мільйонів, зменшуючи тим самим наділи діючих хліборобів.
- X. Питання "викупу" в дійсності не є таким актуальним, як здається. Держава не може існувати без податків. Коли вона віддасть землю безкоштовно, вона примушена буде з бюджетних міркувань підвищити податок. Большевики формально віддали землю в користування "даром", - фактично ж, встановивши "продналог" пересічно 50 пудів хліба з одного га, примушили селян заплатити за користування землею на протязі 26 років $50 \times 26 = 1.300$ пудів/ - вісім раз, що, очевидно, гірше ніж заплатити за 40 років один раз і мати землю власною по купчій.
- XI. Вилучення приватних вартостей зверх встановленої норми на користь Держави, що їй потрібні для розбудови свого господарства й зокрема промисловості, буде мати й морально-осудоволюбче значення. Обмеженням матеріальних засобів зменшить марнотратство, підніме стимул до праці й загалом зменшить число "неробів" й тих, що їх обслуговують в різних інституціях, займаючись непродукційним трудом.
- XII. Практика останніх років, особливо під час недородів і голоду, показала, що не золото, а хліб є більш твердим і реальним забезпеченням харбованця, бо "є хліб - буде й сало"
- XIII. Побудування таких зерносховищ потрібне й сприяє ліпшим умовам також і експорту.
- XIV. Одним з основних положень теорії Карла Маркса, на підставі якого встановлюється експлуатація робітників і т.зв. "Протиріччя класових інтересів", а саме - теорія додаткової вартості, - є суцільно схематична й нежиттєва. Помінаючи інших авторів, що були противниками цієї теорії, глибоко досвідчений знавець не тільки теорії а й практики заводського виробництва інженер-технолог Трофимів /"Проти-Капітала-Маркса" - 1913 рік/, вказує на повне незнайомство Карла Маркса з процесами виробництва. Аналізуючі виробничі баланси десятків заводів у нас і закордоном, автор доводить, що постулати і висліди Маркса є просто абсурдні. Напр., його аналіз балансів показує, що за Марксом, там де робітник одержує більшу платню, він більше ... експлуатується /бо там більша буває додаткова вартість/, або - коли додаткова вартість відємна /буває/ виходить, що робітник експлуатує підприємця... Головне ж доводить, що робітник в більшості випадків не має ніякого відношення до збільшення додаткової вартості, яка найчастіше, є наслідком раціоналізації підприємства технічною організацією.
- XV. Такими заходами є: відпуск матеріалів по догідно-обнижених цінах, організація кооперативного виробку черепиці, цегли, стандартних ж.б. кроків і т.д., пільгові позички, технічна допомога і т.п.
- XVI. Рівнятися на зменшений робочий час, за який іде зараз боротьба у великих потуг, ми не можемо, коли не хочемо бути колонією... Ясно як день, що ті потуги, які мають переваги в капіталах, в більш досконалії техніці й в більшому навикові робітників, скасувавши до того митні обмеження, будуть душити промисловість слабших потуг своєю зменшеною собі-

вартість... Щоб мати належне суверенне місце серед держав, ми можемо покищо наділужити лише більш напруженою і зконсолідованою працею всіх класів...

Від Редакції:

Подані вище тези до земельного й робітничого законодавства в майбутній Українській Трудовій Монархії відбивають погляди Гетьманців - Державників / цих основних діячів державного будівництва.

Ці погляди виведено з науки В.Липинського в приєднанні її до сучасності.

Хліборобство й фабрично-заводський промисел в Українській Трудовій Монархії при повному задоволенню особистих потреб духових і матеріальних селянина-хлібороба й фабричного робітника мусять дати всьому населенню найбільші можливості до спокійної розбудови Держави після найгірших світових зрадок.

Тези ці не являються непорушним догмом і наші прагнення над ними в їх цілості чи над можлив в них є багаті.

Від редакції: Ці тези не являються непорушним догмом і наші прагнення над ними в їх цілості чи над можлив в них є багаті.

Ж е будемо ні за яких умовин впадати в одчай, не будемо в історичному маячєнні робити необмірковані кроки, що їх, на халь, вже дехто в українців робить. Це тепер ні до чого доброго не доведе. Не будемо також і відрикатися від своєї історії, своєї минувшини й робити якимись "черкасами", чи чимось іншим, на глум і ганьбу перед усім світом. Залишасмося чесними, вірними своєму народові і його минувшині українцями.

Ж е тому ми тут головним чином нещасні, що знаходимося між молотом і ковадлом, а тому, що ми, не дивлячись на багато життєвих наук, не зрозуміли досі того, що тепер на світі мають право жити лише свавільні народи, а для цього м.ін. треба, щоб люди, забувши про свої дрібні розрахунки, дрібні свої самолюбства, суміли об'єднатися коло одної великої гарної Ідеї, і в радість задля цієї Ідеї готові були постраждати; щоб керівні люди суміли виділити один провід і цей провід наріз всіми силами підтримувати. Треба, щоб в активній масі народа, в його інтелігенції було сильно розвинуте почуття вищої чесності, щоб на род розбирався, де ж дійсно люди працюють для добра своєї батьківщини і де всякі негідники продають його за 30 динарів, голосно вигукуючи, що працюють для добра народу.

Коли народ суміє об'єднатися, коли народ виділить один провід, коли народ суміє позбавитися тих негідних елементів, що переслідують лише свої персональні цілі та й стараються збити народ з його старощі, історією йому накресленого, шляху, тоді лише, я вважаю, може початися серйозна праця для здобуття своєї власної Держави, і тоді вона буде здобута.

(З протави Гетьмана Павла Скоропадського на II Делег. З'їзді Укр. Громади в Берліні 30.т. 12)

М. М.-р.

Хрещаті знаки в знаменництві

ч. 2 журналу "Український Літопис" за 1947 р. зміщено статтю С. Найд: "Ще про український державний герб та прапор". В цій статті автор бажає довести, що українським державним гербом мусять бути тризуб з хрестом на кінці середньої вісти. Таке відображення тризуба автор визнає основним і на доказ того посиляється на деякі відображення тризуба з хрестом на грохах Володимира, наведені у Н. Кондакова, В. Січиноського та І. Огієнка. Насправді серед модуляцій тризуба є багато хрещатих. Іноді хрестик притулений до знака, як самостійний елемент, іноді якийсь кінець знака - перехрещений.

Що жто за хрестики на тризубах? Звертаючись до європейського класичного знаменництва, зустрічаємо тут таке явище. Приблизно до XII століття ще не було оформлених феодалських знамен, але натомість правили родові знаки /Hausmarken/, що являли собою здебільше схематизовані геометричні фігури або руничні літери. За часи Христових походів остаточно окладаються геральдичні знаки та їх оформлення, і на той же час високого розвитку набуває християнська символіка. Набувають форми хрестів навершки на шоломах, прорізи на заборонах, остроги, прикраси зброї та інше, особливо же в формі хрестів робляться держакі гонджалів та мечей. Ці держакі досі зберігають назви, що вказують на їх первісне походження: "перехрест"я", "криж", та інші. В ті ж часи /XII століття/ окладаються певні феодалські знамена /герби/. Отоді то, переводячі старі хатні знаки в герби лицарів, що всі були "Христовим Воїнством", ці старі ще поганські знаки починають "хрестити". До значка, звичайно руни, або доробляється маленький хрестик, або перехрещується якийсь її кінець, тобто робиться те ж саме, що ми бачимо і на виображеннях "Хрещеного" Тризуба.

Звертаючись до тризуба, бачимо, що тут цей процес хрещення відбувається раніше, ще за часів Володимира, тобто наприкінці X століття. Саме серед тризубів Володимира на грохах уперше з'являються "хрещені" екземпляри. Це явище було подекуди помічене ще попередніми дослідниками. Так, своє твердження, що знак, з якого виник тризуб Володимира, був насправді знаком варязького роду Рюріковичів, М. Таубе обґрунтовує тим, що в найстарішій формі, яка дійшла до нас, знак той був ще поганським символом і посвячення тризуба хрестом з'являється пізніше. Між іншим в своїй первісній формі без хреста тризуб задержався найдовше в полоцькій групі.

Виходячи з вищенаведених загальних передпкладів, гадаємо, що в хрещенні київського державного знака в часи Володимира відбулося хрещення самого Володимира та всієї Русі 988 року. Зробившись християнським володарем, Володимир додав до тризуба хрест, що почали робити в дальшому і більшість його нащадків.

Цією короткою довідкою про хрещаті знаки в знаменах ми ні в якій мірі не передрінаємо, навіть не зачіпаємо питання про те, яким повинен бути тризуб - український державний знак, з хрестом

чи без хреста. Це питання вже не стільки наукового, скільки політичного характеру. Гадасмо, що питання такої категорії можна буде вирішити лише після відновлення на Україні законного національного уряду шляхом державного законодавства та плебісциту. До того ж часу наші завдання зводяться до попереднього найбільш широкого освітлення та дискутування таких питань.

I-10. ХРЕЩЕНІ ТРИЗУБИ. I - Володимира, на грошах; 2-3 - Ярослава Мудрого, на грошах; 4 - Святополка Ізяславича; 5 - с.Звенигородка біля Львова; 6 - Київ, Фролівський монастир; 7 - невідомого князя; 8 - карпато-український символічний знак; 9 - знак на перстні з Княжої Гори /Родня/; 10 - знак на перстні.

II-16. ХРЕЩЕНІ СТАРШІ ЗНАКИ НА ЗНАМЕНАХ. II-13 - української шляхти; II - Синютівців з Ляхівців; 12 - Бронських з Олики; 13 - Яловицьких з Острога. Всі на Волині. Польські знамена: 14 - Gottschalkowski; 15 - Masalski; 16 - Szeniawa

Рис.рис. I, 4-10 взято з М.Андрусяк "Тризуб", 1947 р. та О.Пастернака "Герб великого київського князя Володимира" /Прага 1941/, 2-3 з С.Н-ай "Ще про український державний герб та прапор" /"Український Літопис" 1947 ч.2/.

Рис.рис. II-13 з журн. "Рід та Знамено" ч.І. 1947. Пояснення ласкаво надіслані нашим знавцем історії старо-української шляхти др-ом В.Сенютівичем, рис. 14-16 з В. Koerner, "Handbuch der Heraldikunst" Görl., 1920-1930.

К Р Е Д О. Проблеми церковно-релігійної свідомості в лоні УАПЦ на еміграції. Бібліотека "На Чужині", В.І-й.1947,ст.14

Виходячи з того, що православіє, як і греко-католицтво, мають між собою те спільне, що вони однаково являються нашою національною вірою, автор брошури звертається до земляків, які належать до Церкви Православної, не зачіпаючи справ, що належать до внутрішнього життя Церкви Греко-Католицької. Він справедливо зауважує, що в житті Православної Церкви дає себе чути брак церковної традиції, перерваної понад-двохсотлітнім перебуванням православних українців в складі Російської Православної Церкви. Українські Православні традиції збереглися в церковно-народному побуті, в релігійній народній творчості, звичаях, обрядах, звідкіля - від народу - бере їх наша інтелігенція. З браку цієї традиції випливають певні явища і певні хиби нашого церковного життя на еміграції, а перш за все "насиченість нашої церковно-релігійної свідомості націоналізмом". Цей націоналізм доводить часом до невірних і несправедливих тверджень, які висловлюються, наприклад, на адресу Православної Церкви Російської або до Православної Автокефальної Церкви в Польщі /перед останньою війною/. "Таке настання, в основі якого не лежать церковно-релігійні мотиви, само наскрізь пройняте суб"ективним характером і не може сприяти правдивій оцінці фактів сучасного церковного життя і відродженню церковних традицій нашого минулого-" /ст.8-я/.

Автор брошури слушно закидає видавцям "Ліній Всеукраїнського Православного Собору в Києві 1921 р." /неродрук, зроблений у Франкфурті 1946 р./ їх твердження, ніби ухвали цього Собору є "основою дальшого скріплення і розвитку нашої віри і Церкви" - тоді як цей Собор, діючи в умовах революційного часу, виніс такі ухвали, як фактичне панування рад у життю церкви, як жонатий єпископ, хиротонія єпископів священниками і т.д. Усе це ніяк не можна визнати за "українські церковні традиції, бо все це зводило Українську Православну Церкву до становища якоїсь "Всеукраїнської Спільки Православних Парафій". В короткій замітці тяжко вичерпати зміст невеликої, але змістовної брошури п.Кредо, і ми відспілаємо тих, хто цікавиться церковним питанням, просто до цієї цікаво, солідної і спокійно написаної брошури.

ОЛЕКСА С Т Е П О В И Й. "Ясир". На чужині, 1947.Стор.56-8.

Дуже багато писалось і пишеться про німецькі звірства над чужинцями, які попали були під владу гітлерівського режиму за часів війни, особливо, про жорстоке нищення членів жидівської національності - безприкладне в історії нових часів. Але дуже мало пишеться і згадується про те безжалісне, звіряче нищення українців - цілих мільйонів української молоді, яку німці ханали й вивозили до себе для праці, морячи її голодом, холодом і знущаючись над нею нелюдським способом. Ті, хто пережив цей німецький полон, ставши "ясирем" гітлерівських посіпак, і повернувся до рідного краю, той навіки не забуде страждань, перенесених в Німеччині. Правда, як доходять до нас чулки, доля тих, хто визволювався з німецької неволі й по повероті на

батьківщину незавидна, але це вже інше питання. В кожному разі добре зробив автор книжки, що її заголовок ми виписали вгорі, видавши її, як пам'ятку для сучасників і як документ для історії. Він опублікував у ній десятки листків і листів, що їх писали новітні українські невольниці й невольники до своїх близьких, і кілька пісень, що вони склали про німецьку "неволю". Пан Степовий слушно каже у своїй передмові, що ці листи являються найкращим матеріалом для характеристики умов життя і побуту українських робітників у Німеччині: "у формі бо листів люди висловлюють свої найінтимніші відтінки чуття, бажання та усі сторони ідентичності приватного життя". І не можна без глибокого зворушення читати опубліковані ним листи бідолашних наших дівчат, гвалтом одірваних від рідної землі, вивезених до Німеччини і запроторених на невольницьку працю на фабриках, заводах і приватних господарствах. Ці листи — це страшний акт обвинувачення проти ганебного гітлерівського режиму, проти його творців і виконавців. Це пляма яка ще довгі часи лежатиме на німцях, що були співучасниками того режиму, що брали участь у мордуванні нашої безвинної молоді або мовчки на його дивились. Хай знають потомні покоління, до якого звірства доходили німці, виховані в поняттях з його поглядами на інші народи, як на якихось "унтерменшів", створених на те, щоб стати рабами "іберменшів" народу німецького.

До листів та до "невільницьких" пісень автор приклав ще кілька фотографічних знімків жертв німецького насильства, наших дівчат і хлопців. На деяких з них видно нашитий на одязі значок "ОСТ"; ганебну посвідку приналежності до ясиру, вивоженого зі сходу, головню, з України. На тих значках видно наш національний герб, який обернуто німцями на відзнаку зневаги.

Авторові належить щире признання за те, що видав таку цінну й корисну книжку про новітній український ясир — на пам'ятку сучасникам і на вічну ганьбу проклятому гітлерівському режиму.

Д. Д - ко.

Зміст :

1. РЕСПУБЛІКА-МОНАРХІЯ .Ів.Марченко.....Ст.І.
2. НАША КОНСТИТУЦІЯ. — А.М.Андрієвський " 7.
3. ДИНАСТИЧНА ІДЕЯ В ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНІЙ
ДУМЦІ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ XVII-XVIII ст.
Проф. О.Оглоблін." II.
4. ЗА ДОБРЕ ВИКОНАННЯ НАШИХ ЗАВДАНЬ. — В.П....." 20.
5. ГОЛОВНІШІ ТЕЗИ ДО ПРОЄКТУ АГРАРНОЇ І
РОБІТНИЧОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ. — С.Я-ай....." 21.
6. ХРЕЩАТІ ЗНАКИ В ЗНАМЕННИЦТВІ. — М.М-р....." 29.
7. РЕЦЕНЗІІ — Д.Д-ко....." 31.